

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ НА МІЖНАРОДНИХ РИНКАХ

В.В. Биба, кандидат технічних наук.

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

© Биба В.В., 2017.

Стаття отримана редакцією 13.02.2017 р.

Вступ. У сучасних умовах України діяльність більшості підприємств спрямована на забезпечення стійких конкурентних переваг на ринку, а також на адаптацію до умов внутрішнього та зовнішнього середовищ, які є важливим фактором підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Конкурентоспроможність являє собою найважливішу інтегральну характеристику, необхідну для аналізу економічної ситуації як на ринку товарів, так і на ринку послуг. Для досягнення підприємством конкурентоспроможності необхідно перш за все модернізувати управління господарськими процесами за умови чіткого визначення мети його діяльності. Основним при цьому завжди має бути вміння визначати та швидко й ефективно використовувати свої переваги в конкурентній боротьбі. Необхідно направляти максимум зусиль на розвиток таких якостей підприємства, які дуже вигідно відрізняють його від потенційних та реальних конкурентів.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Проведений аналіз літературних джерел свідчить, що деякі питання щодо розв'язання цієї проблеми були висвітлені в роботах вітчизняних та зарубіжних авторів. Серед вітчизняних авторів, що займаються проблемою конкурентоспроможності українських підприємств можна виділити В.К. Збарського й М.А. Місевич [1], у роботі яких здійснено економічну оцінку ресурсного потенціалу та проаналізовано економічну ефективність виробництва продукції у високотоварних сільськогосподарських підприємствах.

С.М. Клименко, О.С. Дуброва та ін. [2] розглядають систему та процес управління конкурентоспроможністю підприємства спираючись на розроблену програму підвищення конкурентоспроможності суб'єкта господарювання.

У роботах І.В. Сіменко, Т.Д. Косової [3] висвітлена методика аналізу і прогнозування господарської діяльності її результатів, розглядається аналіз конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості та результатів бізнес-процесів.

Серед зарубіжних авторів, які досліджують проблему конкурентоспроможності підприємств, можна визначити М. Портера, А.А. Томпсона, Р.А. Фатхутдінова [4, 5, 6].

Аналіз літературних джерел показує, що залежно від наукових поглядів автори по-різному обґрунтовують комплекс факторів, що впливають на конкурентоспроможність підприємства. Незважаючи на різні підходи до визначення суті конкурентоспроможності підприємства, всі дослідники відзначають порівняльний і часовий характер показника.

Метою статті є розгляд існуючих методів для визначення конкурентоспроможності підприємства, дослідження особливостей функціонування українських підприємств на міжнародних ринках і основних проблем.

Основний матеріал і результати. Конкурентоспроможність фірми – комплексна порівняльна характеристика підприємства, яка відображає переваги сукупності показників його діяльності та забезпечує успіх на певному сегменті ринку за певний проміжок часу щодо сукупності показників підприємств-конкурентів [1]. На цей показник впливають як внутрішні, так і зовнішні фактори.

До внутрішніх факторів можемо віднести: рівень продуктивності праці робітників, якість управління й організації виробничого процесу підприємства, технології виробництва, стан основних засобів тощо. До зовнішніх: макроекономічну стабільність, участь підприємств у міжнародній торгівлі, міжнародну інвестиційну діяльність, відповідність державної політики та законодавчої бази вимогам конкуренції, рівень розвитку науково-технологічного потенціалу й інфраструктури країни та ін. [2].

Зрозуміло, що кожне підприємство, яке виходить на ринок із власною продукцією, намагається досягти переваги над іншими підприємствами. Тому для оцінювання конкурентоспроможності будь-якої фірми використовують такі методи:

1. Метод, заснований на теорії ефективної конкуренції, котрий охоплює найбільш важливі оцінки господарської діяльності підприємства і дозволяє отримати загальну картину конкурентного

стану підприємства на досліджуваному ринку. Він зручний при дослідженнях виробничих підприємств.

Для аналізу конкурентоспроможності використовується зіставлення показників стану підприємства з показниками конкурентів та із середньогалузевими. Найбільш конкурентоспроможними вважаються підприємства, у яких найкращим чином організована робота всіх підрозділів і служб. Оцінка ефективності роботи кожного з них залежить від ефективності використання ресурсів.

Перевагою цього методу є те, що він допомагає виявити сильні та слабкі сторони одного підприємства стосовно іншого, оцінити розмір відставання, розробити управлінські дії щодо посилення слабких місць, а недоліком те, що досить складно зібрати всю необхідну інформацію (для достовірного оцінювання необхідно здійснювати не дуже доступні для огляду і трудомісткі розрахунки).

На нашу думку, на ефективність діяльності кожної із служб впливає велика кількість факторів, ресурсів фірми. Оцінка ефективності роботи кожного підрозділу передбачає оцінку ефективності використання ним наявних ресурсів. В основі методу покладено оцінювання чотирьох груп показників або критеріїв конкурентоспроможності (табл.1) [3].

Таблиця 1

Критерії та показники конкурентоспроможності

№ з/п	Критерії та показники конкур-ті	Роль показника в оцінюванні	Методика розрахунку показника
1	2	3	4
1. Показники ефективності виробничої діяльності підприємства (ВД):			
1.1	Витрати на одиницю продукції	Відображає ефективність витрат при випуску продукції	$B_{од.} = \frac{\text{Валові витрати}}{\text{Обсяг випуску продукції}}$
1.2	Фондовіддача	Характеризує ефективність використання виробничих фондів	$\Phi B = \frac{\text{Обсяг випуску продукції}}{\text{Середньорічна вартість основних засобів}}$
1.3	Рентабельність продукції	Характеризує ступінь прибутковості продукції	$R_{прод} = \frac{\text{Прибуток}}{\text{Собівартість продукції}}$
1.4	Продуктивність праці	Відображає ступінь організації виробництва та використання робочої сили	$ПП = \frac{\text{Обсяг випуску продукції}}{\text{Середньоспискова чисельність}}$
2. Фінансове положення підприємства (ФП):			
2.1	Коефіцієнт автономії	Характеризує незалежність підприємства від зовнішніх джерел фінансування	$K_{авт} = \frac{\text{Власні засоби}}{\text{Загальна сума джерел фінансування}}$
2.2	Коефіцієнт платоспроможності	Відображає здатність підприємства виконувати свої фінансові зобов'язання та визначає ймовірність банкрутства	$K_{плат} = \frac{\text{Власний капітал}}{\text{Загальні зобов'язання}}$
2.3	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Показує якісний склад засобів, які є джерелами покриття поточних зобов'язань	$K_{абсол. ліквід} = \frac{\text{Грошові кошти + поточні фінансові інвестиції}}{\text{Приріст прибутку від реалізації}}$
2.4	Коефіцієнт обіговості оборотних коштів	Відображає ефективність використання обігових коштів	$K_{обор} = \frac{\text{Виручка від реалізації}}{\text{Середньорічний залишок обігових коштів}}$
3. Ефективність організації збуту та просування товару (ЕЗ):			
3.1	Рентабельність продажів	Характеризує прибутковість роботи підприємства на ринку	$R_{продаж} = \frac{\text{Прибуток}}{\text{Обсяг продажу}}$

Продовження таблиці 1

3.2	Коефіцієнт затовареності готовою продукцією	Відображає ступінь затовареності готовою продукцією. Зростання показника свідчить про падіння попиту на продукцію	$K_{затовар} = \frac{\text{Обсяг нереалізованої продукції}}{\text{Обсяг продажу}}$
1	2	3	4
3.3	Коефіцієнт завантаженості виробничих потужностей	Показує ефективність роботи служби збуту	$K_{завруз} = \frac{\text{Обсяг випуску продукції}}{\text{Виробнича потужність}}$
3.4	Коефіцієнт ефективності реклами засобів стимулювання збуту	Показує економічну ефективність реклами та засобів стимулювання збуту	$K_{ефект. реклами} = \frac{\text{Витрати на рекламу та стимулювання збуту}}{\text{Приріст прибутку від реалізації}}$
4. Конкурентоспроможність товару (КТ)			
4.1	Якість товару	Характеризує здатність товару задовольняти потребу згідно з його призначенням	Комплексний метод оцінювання

2. Метод, який ґрунтується на оцінці конкурентоспроможності продукції певної фірми, виходить з того, що конкурентні переваги товару є ключовим фактором успіху підприємства на ринку, здебільшого на міжнародному. Але аналіз конкурентоспроможності товару є недостатнім для формування висновку щодо положення підприємства на ринку [2].

Використання методу передбачає оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємства, виходячи зі споживчої цінності виробленої продукції. Метод ґрунтується на міркуваннях щодо того, що конкурентоспроможність виробника є тим вищою, чим вищою є конкурентоспроможність його продукції. Як показник, який оцінює конкурентоспроможність товару або послуги, використовується співвідношення двох характеристик: якості та ціни. Найбільш конкурентоспроможним вважається товар, що має оптимальне співвідношення цих характеристик. Чим вищою є різниця між споживчою вартістю товару для покупця і ціною, котру він за нього платить, тим вищий запас конкурентоспроможності.

Перевага цього методу полягає в тому, що він ураховує найбільш важливий критерій, який впливає на конкурентоспроможність підприємства, – конкурентоспроможність товару, а недолік у тому, що він дозволяє отримати лише обмежене уявлення щодо переваг та недоліків у роботі підприємства, тобто конкурентоспроможність підприємства ототожнюється виключно з конкурентоспроможністю товару, абстрагуючись від інших аспектів.

3. Метод, заснований на теорії конкурентних переваг, котрий базується на визначенні деяких показників: частка підприємства на ринку, рівень концентрації виробництва в галузі й безліч порівняльних індексів [2].

Відомим індексом на сьогодні, який оцінює конкурентоспроможність підприємств України та країни в цілому, є індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index (GCI)). За 2013 – 2014 роки Україна опустилася на 11 позицій, посівши 84 місце зі 148 країн, а за 2014 – 2015 роки ще на 3 позиції, посівши 87 місце. Серед негативних факторів впливу на позицію України у рейтингу можна назвати: доступ до фінансування (16,7%), корупція (15,5%) і податкове адміністрування (11%) [7].

4. Метод бенчмаркінгу. Суть його у порівнянні різних бізнес-процесів компанії з аналогічними процесами конкурентів. Важливо розуміти, що цей метод націлений на порівняння не показників діяльності компаній, а самих процесів. Метою бенчмаркінгу є встановлення причин розходження в характеристиках і розробках заходів щодо досягнення їхнього найкращого значення. Перевагою методу є вивчення фактичних даних. Найбільшу складність викликає підбір партнерів [2].

Дослідження існуючих позицій України на зовнішньому ринку засвідчують дуже низьку конкурентоспроможність українських підприємств у світі, що обумовлено рядом проблем, насамперед сировинною структурою українського експорту. Але все ж є деякі фірми, які мають конкурентні переваги на зовнішньому ринку. Наприклад, Європейська комісія надала 10 українським виробникам молочної продукції доступ на ринок ЄС з 10 січня 2016 року. Згідно зі списком, опублікованим на сайті Єврокомісії, до переліку ввійшли такі компанії: «Люстдорф» (Вінницька область), «Молочний дім» (Дніпропетровська область), «Лакталіс – Миколаїв», «Гадячсир» (Полтавська область), Львівський холодокомбінат, «Менський сир» (Чернігівська область),

«Роменський молочний комбінат» та його філія у Недригайлові (Сумська область), «Золотоніський маслоробний комбінат» (Черкаська область) і філія Яготинського маслозаводу «Яготинське для дітей» (Київська область) [8].

Крім цього, Національне агентство з безпеки харчових продуктів Республіки Молдова допускає до імпорту 35 українських підприємств (19 підприємств-виробників молочної продукції, 11 виробників м'ясних продуктів, 3 – рибних та 2 – яєць та яєчних продуктів), серед переліку яких є навіть підприємства Полтавської області: ТОВ «Техмолпром», ТОВ «Пирятинський делікатес», АТ «Пирятинський сирзавод», а також ПАТ «Кременчуцький міськмолкозавод».

За результатами оцінювання ветеринарного нагляду й державної системи контролю безпечності при виробництві молочних продуктів 18 підприємств України отримали право експортувати вищезазначену продукцію на ринок Китаю.

За даними Адміністрації із сертифікації та акредитації КНР, з 23 вересня доступ на китайський ринок отримали п'ять підприємств агрохолдингу «Мілкіленд»: «Менський сир», «Славутський маслоробний комбінат», «Охтирський сировкомбінат», «Миргородський сироробний комбінат» і «Роменський молочний комбінат».

Крім того, доступ на ринок отримали: підприємство Агропромгрупи «Укрпродукт» «Старокостянтинівський молочний завод», великий експортер згущеного молока «Техмолпром» (Полтавська область), два підприємства групи «Молочний альянс» – «Золотоніський маслоробний комбінат» і «Баштанський сирзавод».

Дозвіл на постачання до Китаю отримали й підприємства «Ічнянський молочно-консервний комбінат» групи компанії PRAVIO, завод кондитерської корпорації Roshen «Бершадьмолоко», підприємства «Дубномолоко» (Рівненська область), «Клуб сиру» (Київська область), «Жашківський молокозавод» (Черкаська область), «Елітмол» (Луцьк), а також «Тульчинський маслосирзавод» компанії «Терра Фуд», «Хмельницький завод «Молочний візит» і «Літинський молокозавод» з Вінницької області [8].

Крім цього, Україна з 2015 року експортує борошно до Північної Кореї, Ізраїлю, Палестини, Молдови, Індонезії, Північної Африки та Південної Азії й до Європейського Союзу (крім борошна, зерно в чистому вигляді та вироби з нього).

У практиці господарювання вітчизняних сільськогосподарських підприємств набула широкого застосування система показників ефективності виробництва, яка певною мірою відмінна від тієї, що використовується в більшості розвинутих країн світу. Відповідно до чинного законодавства нашої країни, у сільському господарстві можуть функціонувати підприємства різних організаційно-правових форм, що створює певні труднощі у виборі ефективних методів господарювання, адекватних ринковим відносинам та природно-економічним умовам господарської діяльності.

На нашу думку, однією з основних проблем є відсутність підтримки державою аграрного сектора на відміну від промислового. Хоча саме аграрний сектор є системоутворюючим у національній економіці, формує засади збереження суверенності держави – продовольчу та певною мірою економічну, екологічну та енергетичну безпеку, а також забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей економіки, оскільки є стабільною сферою забезпечення населення країни якісними, безпечними та доступними продовольчими товарами. І головне, як зазначалося вище, є конкуруючою галуззю на світовому ринку.

Проведені дослідження свідчать, що конкурентоспроможність підприємства в першу чергу характеризується ефективністю діяльності підприємства, яка у свою чергу залежить від ефективності використання ресурсів.

Проаналізуємо показники ефективності використання ресурсів сільськогосподарських підприємств України на прикладі ТОВ «Промінь» (Полтавська область) (табл. 2).

Таблиця 2

**Показники ефективності використання ресурсів ТОВ «Промінь»
за 2014 – 2015 рр.**

Найменування показників	2014 рік	2015 рік	Абсолютне відхилення	Темп зростання, %
1	2	3	4	5
1. Обсяг випущеної продукції, робіт та послуг Q, тис. грн	21304,00	33779,00	+12475,00	158,5
2. Середньоспискова чисельність працівників ЧП, ос.	66	68	+2	103,0
3. Прибуток від операційної діяльності П, тис. грн	4098,00	19103,00	+ 15 005,00	466,2

Продовження таблиці 2

4. Матеріальні ресурси МР, тис. грн	12615,0	12860,0	+ 245,00	101,9
5. Середньорічна продуктивність праці одного працівника ПП пр., тис. грн/ос.	322,79	496,75	+ 173,96	153,9
6. Середня вартість осн. засобів ОЗ, тис. грн	10510,00	13631,50	+ 3121,50	129,7
7. Середньорічна вартість активної частини основних засобів ОЗ акт, тис. грн	9115,50	11863,00	+ 2747,50	130,1
8. Питома вага активної частини основних засобів ПВ акт, %	86,70	87,00	+ 0,3	100,3
9. Фондовіддача ФВ, грн/грн	2,03	2,48	+ 0,45	122,2
10. Фондомісткість ФМ, грн/грн	0,49	0,40	- 0,09	81,6
11. Фондоозброєність ФО зб, грн/ос	187,68	231,04	+ 43,36	123,1
12. Фондорентабельність ФР, %	39,00	140,10	+ 101,10	359,2
13. Матеріаловіддача МВ, грн/грн	1,69	2,63	+ 0,94	155,6
14. Матеріаломісткість ММ, грн/грн	0,59	0,38	- 0,21	64,4

Дослідження довело, що сільське господарство являє собою прибуткову сферу і має високу ефективність використання ресурсів, про що свідчать такі фактори, як підвищення продуктивності праці, фондовіддачі, фондоозброєності, матеріаловіддачі, що у свою чергу привело до збільшення рентабельності, а також зменшення фондо- та матеріаломісткості.

Одним з найважливіших результативних показників діяльності будь-якого суб'єкта господарювання в ринкових умовах є розмір отриманого прибутку (який збільшився на 15005 тис. грн), а показником ефективності – рентабельність (збільшення на 101,1%).

Вважаємо, що всі вище наведені показники є важливими для оцінювання конкурентоспроможності підприємства, особливо за методом, який заснований на теорії ефективної конкуренції. Згідно з теорією ефективної конкуренції, найбільш конкурентоспроможними вважаються ті підприємства, де найкращим чином організована робота всіх підрозділів та служб. Рівень конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства основним чином залежить від конкурентоспроможності продукції та підтримання її у довгостроковому періоді.

Висновки: Отже, більшість підприємств аграрного сектору економіки України має достатньо передумов для успішного входження до світового співтовариства, серед яких головною є великий природно-ресурсний та людський потенціал. Однак головним недоліком є те, що, по-перше, рівень функціонування сільського господарства нашої країни не наближений до рівня провідних, а, по-друге, немає державного стимулювання та підтримування саме цієї галузі. Тому впровадження розроблених нами пропозицій покращить конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств України на міжнародних ринках.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Збарський В.К. Конкурентоспроможність високотоварних сільськогосподарських підприємств: Монографія / В.К. Збарський, М.А. Місевич. – К., 2009. – 310 с.
2. Управління конкурентоспроможністю підприємства: навч. посіб. / С.М. Клименко, О.С. Дуброва, Д.О. Барабась, Т.В. Омеляненко, А.В. Вакуленко. – К.: КНЕУ, 2006. – 527 с.
3. Аналіз господарської діяльності [текст]: навчальний посібник за заг. ред. І.В. Сіменко, Т.Д. Косової – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 384 с.
4. Портер М. Конкуренция: Пер. с англ.: Уч. пос. / М. Портер. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2005. – 608 с.
5. Томпсон А.А. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации / А.А. Томпсон, А.Дж. Стрикленд III. – М.: ИНФА–М, 2001. – 412 с.
6. Фатхутдинов Р.А. Управление конкурентоспособностью организации. Учебник. – 2-е изд., испр. и доп. / Р.А. Фатхутдинов. – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – 544 с.
7. Индекс глобальной конкурентоспособности (Global Competitiveness Index (GCI) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://business-swiss.ch/wp-content/uploads/2014/09/GCR_Rankings_2014-2015.pdf
8. Офіційний сайт газети «Кореспондент» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://ua.korrespondent.net/business/economics/>

REFERENCES:

1. Zbarsky V.K. and Misevych M.A. (2009), Konkurentospromozhnist' vysokotovarnykh sil's'kogospodars'kykh pidpryemstv [The competitiveness of high-value agricultural enterprises], monograph, Kyiv, Ukraine.

2. Klimenko S.M., Dubrova O.S., Barabas D.O., Omelyanenko T.V. and Vakulenko A.V. (2006), *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpryemstva* [Managing enterprise competitiveness], teach. guide, KNEU, Kyiv, Ukraine.

3. Simenko I.V. and Kosova T.D. (2013), *Analiz hospodars'koi dial'nosti* [Business analysis], teach. guide, Center of educational literature, Kyiv, Ukraine.

4. Porter M. (2005) *Konkurentsiya* [Competition], Per. s angl. Izdatel'skiy dom «Vil'yams», Moskva, Rosia.

5. Tompson A.A., Striklend A.Dzh. (2001) *Strategicheskiiy menedzhment: kontseptsii i situatsii* [Strategic Management: concepts and situations] INFA, Moskva, Rosia.

6. Fatkhutdinov R.A. (2005) *Upravleniye konkurentosposobnost'yu organizatsii* [Management of competitiveness of the organization]. Publishing house Eksmo, Moskva, Rosia.

7. Global Competitiveness Index (GCI). Official website [Online], available at: http://business-swiss.ch/wp-content/uploads/2014/09/GCR_Rankings_2014-2015.pdf

8. The newspaper «Correspondent». Official website [Online], available at: <http://ua.korrespondent.net/business/economics/>

УДК 339.9:330.526.33

Биба Володимир Васильович, кандидат технічних наук. Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка. **Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств України на міжнародних ринках.** Розглянуто існуючі методи для визначення конкурентоспроможності підприємства, досліджено ринок українських підприємств та основні проблеми, з якими вони зустрічаються. Визначено, що на конкурентоздатність підприємств впливає велика кількість факторів та наявність ресурсів фірми. Доведено, конкурентоспроможність підприємства в першу чергу характеризується ефективністю його діяльності, яка у свою чергу залежить від ефективності використання ресурсів. Обґрунтовано, що більшість підприємств аграрного сектора економіки України має достатньо передумов для успішного входження до світового співтовариства, серед яких головною є великий природно-ресурсний та людський потенціал.

Ключові слова: конкурентоспроможність, підприємство, сільське господарство, ефективність, міжнародний ринок, методи конкурентоспроможності, бенчмаркінг.

UDC 339.9:330.526.33

Volodymyr Vyba, Ph.D. (Technical Sciences). Poltava National Technical Yuriy Kondratiuk University, Poltava. **Competitiveness of Ukrainian Agricultural Enterprises on the International Markets.** The article is devoted to the consideration of existing methods for determining the competitiveness of an enterprise, researching the market of Ukrainian enterprises and the main problems with which they meet. It is determined that the competitiveness of enterprises is affected by a large number of factors and the availability of firm resources. It has been proved that the competitiveness of an enterprise is primarily characterized by the efficiency of the enterprise's activity, which in turn depends on the efficiency of resource use. It is substantiated that most enterprises of the agrarian sector of the Ukrainian economy have enough prerequisites for successful entry into the world community, among which the main is the great natural and human resource potential.

Keywords: competitiveness, enterprise, agriculture, efficiency, international market, methods of competitiveness, benchmarking.

УДК 339.9:330.526.33

Биба Владимир Васильевич, кандидат технических наук. Полтавский национальный технический университет имени Юрия Кондратюка. **Конкурентоспособность сельскохозяйственных предприятий Украины на международных рынках.** Рассмотрены существующие методы для определения конкурентоспособности предприятия, исследованы рынок украинских предприятий и основные проблемы, с которыми они встречаются. Определено, что на конкурентоспособность предприятий, особенно сельскохозяйственных, влияет большое количество факторов и наличие ресурсов фирмы. Доказано, что конкурентоспособность предприятия в первую очередь характеризуется эффективностью его деятельности, которая в свою очередь зависит от эффективности использования ресурсов. Аргументировано, что большинство предприятий аграрного сектора экономики Украины имеет достаточно предпосылок для успешного вхождения в мировое сообщество, среди которых главной является большой природно-ресурсный и человеческий потенциал.

Ключевые слова: конкурентоспособность, предприятие, сельское хозяйство, эффективность, международный рынок, методы конкурентоспособности, бенчмаркинг.